

JAN WĄSICKI
Poznań

NA JUBILEUSZ 40-LECIA PRACY NAUKOWEJ
PROF. DRA ALFONSA KLAFKOWSKIEGO *

89/78
1000

CI 473

Dostojny Jubilatcie, Szanowni Państwo!

Przypadł mi w udziale zaszczyt przedstawienia twórczości naukowej naszego czcigodnego Jubilata. Nie jest to zadanie łatwe, wymaga bowiem scharakteryzowania 11 prac monograficznych, wielu artykułów, wreszcie szeregu opinii i licznych wydań podręczników, w których starannie, systematycznie dokonywano uzupełnień i wyjaśnień zgodnie ze zmieniającym się stanem nauki. Twórczość ta, aczkolwiek jednorodna i koncentrująca się wokół kilku wybranych zagadnień specjalistycznych, posiada swe specyficzne znamię przewijające się wyraźną nicią przez całą działalność naukową Alfonsa Klafkowskiego. Nabierze ona właściwej wymowy wówczas dopiero, gdy ukaże się ją na tle sytuacji politycznej i międzynarodowej naszego państwa w kolejnych, chronologicznie ważnych etapach rozwoju PRL, w szczególności zaś w pierwszym, a przez to najtrudniejszym okresie.

Z tych też względów władze Wydziału Prawa Uniwersytetu im. A. Mickiewicza (UAM) uważały, że charakterystyki tej dokonać winien historyk państwa i wybór — niezależnie od względów osobistej przyjaźni — padł na moją osobę.

Alfons Klafkowski należał do tych pracowników Wydziału, którzy już w marcu 1945 r. podjęli pracę w Instytucie Zachodnim (IZ). Na wniosku o zarejestrowanie tej placówki badawczej wśród 15 podpisanych osób, w tym 6 pracowników Wydziału Prawno-Ekonomicznego Uniwersytetu Poznańskiego, widnieje i Jego nazwisko. Instytut zaś w memoriale, złożonym na ręce ówczesnego premiera rządu, deklarował, że jest placówką „opartą na współpracy uczonych wszystkich uniwersytetów, zajmujących się zagadnieniami polsko-niemieckimi i mogącymi służyć wynikami tych badań władzom rządowym, organizacjom społecznym w zakresie potrzeb zewnętrzno- i wewnątrzpolitycznych państwa”. Była to pierwsza oficjalna deklaracja współpracy ze strony uczonych w tym pamiętnym dla poznańskiego środowiska naukowego roku 1945 i przy tej deklaracji, 33 lata temu sformułowanej, stoi A. Klafkowski wiernie do dziś.

* Tekst przemówienia wygłoszonego na uroczystości 40-lecia pracy naukowej prof. dra Alfonsa Klafkowskiego dnia 24 kwietnia 1978 r.

We wspomnianym wyżej memoriale wyrażono pogląd, że wytknięte cele zostaną osiągnięte, jeżeli Instytut będzie działał szybko, gdyż w razie zwłoki praca może okazać się nie dość skuteczna. Szybkość naukowego działania wysuwał Jubilat na jedno z czołowych, jeśli nie na czołowe miejsce. Rzecz ta w owym czasie wzbudzała nawet powątpiewanie wśród części uczonych zgromadzonych nie tylko na naszym Wydziale Prawa, dla których nie tylko technika pracy, ale nawet sama problematyka uprawiana przez A. Klafkowskiego była w pewnym sensie niezrozumiała, jeżeli nie uznawana wprost za nienaukową. Posiadał bowiem rzadki talent wyboru i skupiania się na problemie najważniejszym dla praktyki prawnopństwowej oraz międzynarodowej i przedstawiania jej w sposób zrozumiały dla ogółu czytelników. Pomogła Mu w tym przedwojenna działalność dziennikarska, łatwość pisarska, ale przede wszystkim niezwykła pracowitość i rzetelność w gromadzeniu materiałów źródłowych, a także znakomita organizacja pracy. Wyróżniał się pod tym względem na Wydziale Prawa, a cieszył się szczególną sympatią i uznaniem historyków państwa, którzy z równym co On oddaniem pracowali w tym czasie nad przeszłością Ziemi Odzyskanych. Uzupełniali się też w swych naukowych dokonaniach pracując nad problematyką stosunków polsko-niemieckich w przeszłości i teraźniejszości, stanowiącą w owym czasie domenę działalności Instytutu Zachodniego. Pierwsze monograficzne dzieło A. Klafkowskiego nosiło tytuł *Okupacja niemiecka w Polsce w świetle prawa narodów*; ukazało się ono drukiem w 1946 r. Wymieniam tę pracę na samym wstępie, gdyż zapoczątkowała ona naukową działalność Jubilata, a równocześnie na jej podstawie uzyskał w 1945 r. tytuł doktora praw jako drugi w powojennych dziejach Wydziału. Wymieniam tę rozprawę również dlatego, że maszynopis jej jeszcze w sierpniu 1945 r. znalazł się w posiadaniu polskich prokuratorów na procesie norymberskim i dołączony został do polskich akt. Było to więc pierwsze świadectwo A. Klafkowskiego na rzecz potrzeb państwowych. W tym też czasie pracownicy naszego Uniwersytetu współdziałali przy tworzeniu polskiej administracji na Ziemiach Zachodnich. Założony został i ukazywał się w ciągu trzech lat periodyk noszący nazwę „Administracja i Samorząd na Ziemiach Odzyskanych”. Był on przeznaczony dla pracowników administracji państwowej.

„Wszystkich ożywia jedno pragnienie — pisano w pierwszym numerze tego pisma — aby działalność ich była celowa i praworzadna i w pełni zaspokajała potrzeby organizującego się tam społeczeństwa i wiązała na zawsze te Ziemie z Macierzą, ugruntowała w obcych przekonanie i szacunek dla administracji polskiej — obaliła nieufność i uprzedzenie, jakie wśród obcych panuje co do naszych uzdolnień administracyjnych”.

W zespole redakcyjnym tego periodyku znajdujemy na stanowisku sekretarza redakcji A. Klafkowskiego. Nie należy się więc dziwić, że oprócz zamieszczonych na łamach pisma artykułów o charakterze niemal poradników prawnych, tekstów ustaw z komentarzem, znaleźć można takie opracowania, które organizującym się władzom dawały świadomość, iż działają w oparciu nie tylko o podstawy historyczne przywrócenia Polsce ziem nad Odrą i Bałtykiem, ale również w oparciu o podstawy prawne. Warto też wymienić tytuły niektórych artykułów: *Podstawy prawne granicy Odra-Nysa*, *Pozycja prawna Ziemi Odzyskanych*, *Podstawy prawne wysiedlenia ludności niemieckiej*. Były to pierwsze naukowe ujęcia tej problematyki, którą A. Klafkowski z biegiem czasu konsekwentnie rozwijał w swych następnych pracach. Ich powstanie podyktowane było konkretnym zapotrzebowaniem politycznym lat 1945 - 1946, albowiem tworzący się na Ziemiach Odzyskanych aparat państwowy mógł spełniać postawione mu trudne zadania nie tylko wówczas, gdy był świadomy swych celów, ale równocześnie uzyskiwał pomoc w postaci skomentowanych przepisów prawnych i posiadał znajomość całokształtu polityki państwa oraz sytuacji międzynarodowej. W pierwszym okresie swego istnienia Instytut Zachodni, dążąc do kształtowania świadomości historycznej społeczeństwa, znajdował w osobach takich, jak nasz Jubilat zarazem tych, którzy swą twórczością naukową zmiarali ku politycznemu zorientowaniu społeczeństwa w sytuacji międzynarodowej i głębszemu wyjaśnieniu sensu przeobrażeń wewnętrznych zachodzących w Polsce Ludowej.

Od tych zasad A. Klafkowski nie odstępował, a najdobitniejszym tego dowodem była Jego coraz obfitsza twórczość naukowa i intensywna działalność organizacyjna. W 1945 r. utworzył i przez długie lata kierował Sekcją Zagadnień Współczesnych Niemiec IZ. Przemianowana następnie na Studium Niemcoznawcze, zapoczątkowała prace nad aktualną sytuacją Niemiec. Z biegiem czasu jednak wybiła się tu na czoło problematyka prawnomiędzynarodowa, która wycisnęła piętno na profilu tego zakładu. Warto temu zagadnieniu poświęcić nieco więcej miejsca, bowiem tu najlepiej odzwierciedla się talent naukowy A. Klafkowskiego, wycucie problematyki, reagowanie na bieżące potrzeby państwa, a wreszcie umiejętność ukierunkowania naukowego współpracowników i uczniów. Tak więc wykrystalizowały się główne kierunki badawcze, stanowiące konsekwentną linię zainteresowań poczynając od 1945 r., tj. od pierwszej wspomnianej monografii oraz wydanej w dwa lata później pracy noszącej tytuł *Podstawy prawne granicy Odra-Nysa Łużycka w świetle umów: jaltańskiej i poczdamskiej* (Poznań 1947).

Trzeba raz jeszcze podkreślić, iż główne problemy badawcze wiązały się bezpośrednio z potrzebami takich resortów, jak Ministerstwo Spraw

Zagranicznych, Ministerstwo Ziem Odzyskanych, Ministerstwo Administracji Publicznej, Ministerstwo Sprawiedliwości, Prokuratura Generalna, wreszcie Główna Komisja Badań Zbrodni Hitlerowskich w Polsce. Dokonując problemowej systematyki wszystkich tych prac, otrzymamy właściwy obraz kierunków badawczych i osiągnięć naukowych.

1) Na pierwsze miejsce wysunęły się badania związane z problematyką skutków II wojny światowej i to dotyczących bezpośrednio Polski. W tej dziedzinie wymienić można prace nad dwoma podstawowymi umowami międzynarodowymi — jałtańską i poczdamską. Inicjatorem tych prac był A. Klafkowski, którego wyniki badań zostały opublikowane w kilku monografiach, wydanych również w językach obcych. W kontekście umowy poczdamskiej rozwinięto studia nad traktatami pokoju zawartymi po II wojnie światowej. Podsumowanie tych wieloletnich badań stanowi praca A. Klafkowskiego pt. *Podstawowe problemy prawne likwidacji skutków II wojny światowej 1939 - 1945 a dwa państwa niemieckie*, wydana w 1966 r. Rozprawa ta ukazała się również w języku francuskim i angielskim. Rozwinięciem tej problematyki są również prace dotyczące traktatowych podstaw prawnych bezpieczeństwa Polski.

2) W ścisłym związku z badaniami nad umową jałtańską i poczdamską pozostają prace nad problemami prawnymi związanymi z okupacją Polski podczas II wojny światowej. Ich wyrazem było wspomniane już studium pt. *Okupacja niemiecka w Polsce w świetle prawa narodów*, ogłoszone w 1946 r. Do tej grupy prac należy również monografia K. Skubiszewskiego na temat stosunków gospodarczych i pieniężnych na terytorium okupowanym, ze specjalnym uwzględnieniem praktyki niemieckiej podczas obu wojen światowych. Z tą ostatnią pracą związane są liczne artykuły K. Skubiszewskiego publikowane w czasopiśmie polskich i zagranicznych. Z kręgu spraw dotyczących okupacji Polski należy wymienić trzy monografie Klafkowskiego obejmujące całokształt odpowiedzialności karnej za zbrodnie wojenne i zbrodnie przeciwko ludzkości. W pracach tych przedstawione zostały takie zagadnienia, jak odpowiedzialność za działalność niemiecką w dziedzinie obozów koncentracyjnych oraz problem nieprzedawniania zbrodni wojennych i zbrodni przeciwko ludzkości. W tej ostatniej dziedzinie A. Klafkowski pracował również jako członek delegacji polskiej w 1968 r. na 23 Sesji Zgromadzenia Ogólnego ONZ i przeprowadził w ostatniej fazie polską inicjatywę w postaci konwencji o nieprzedawnianiu zbrodni wojennych i zbrodni przeciw ludzkości.

3) Do głównego nurtu zainteresowań i prac badawczych Jubilata należała problematyka granicy polsko-niemieckiej po II wojnie światowej. Pierwsza polska rozprawa prawnicza na ten temat została opublikowana w 1947 r. Opracowano również takie aspekty granicy polsko-niemieckiej,

jak skutki w dziedzinie konkordatowej, skutki związane z likwidacją państwa pruskiego oraz stosunek obu państw niemieckich do tej granicy.

Z tego zakresu wymienić należy, inspirowaną przez A. Klafkowskiego, pracę B. Wiewióry *Uznanie nabytków terytorialnych w prawie międzynarodowym*, wydaną w 1961 r. Ogólnie można stwierdzić, że około połowa wszystkich publikacji pracowników dawnej katedry dotyczy zagadnień granicy polsko-niemieckiej. W miarę jak dorastała nowa kadra naukowa w Zakładzie Prawa Międzynarodowego Publicznego — kierowanym od 1950 r. przez A. Klafkowskiego — inspirował On swym młodym kolegom tematy prac odpowiednie do potrzeb naszego państwa. W ten sposób powstały rozprawy habilitacyjne: dra Jana Sandorskiego, *Nieważność umów międzynarodowych* oraz dra Jerzego Tyranowskiego, *Sukcesja państw a traktaty w sprawie granic*.

4) Powstanie dwóch państw niemieckich w 1949 r. stało się od razu przedmiotem badań pracowników katedry prawa międzynarodowego publicznego. Oprócz publikacji A. Klafkowskiego o tej tematyce, na szczególną uwagę zasługują problemy podmiotowości międzynarodowej w aspekcie państw niemieckich, opracowane przez K. Skubiszewskiego, jak również nowatorskie studium B. Wiewióry, *NRD jako podmiot prawa międzynarodowego*, wydane w 1961 r.

Obraz najważniejszych problemów badawczych, jakimi osobiście zajmował się Jubilat, lub które powstawały w kręgu Jego najbliższych współpracowników, nie byłby pełny bez ukazania tych prac, które jako dysertacje doktorskie lub habilitacyjne opuszczały oficyny wydawnicze. A było ich wiele, gdyż tematyka badawcza A. Klafkowskiego — co raz jeszcze podkreślamy — uwzględniała najistotniejsze problemy i potrzeby ludowego państwa, przyciągała zarazem znaczne grono młodych absolwentów, podejmujących dopiero pracę zawodową, jak i wcale nie mniej licznych, doświadczonych w dziedzinie prawa międzynarodowego, praktyków. Trudno byłoby wszystkie te prace wymienić. Warto jednak wspomnieć, że dotyczyły one takich kluczowych zagadnień, jak pozycja prawna terytorium państwa, traktaty sojusznicze Polski Ludowej, wybrane działy prawa traktatowego w kontekście stosunków polsko-niemieckich, udział Polski w organizacjach międzynarodowych, wpływ wojny na obowiązywanie umów międzynarodowych. Są to główne obszary problematyki inspirowanej przez A. Klafkowskiego autorom rozpraw doktorskich. A. Klafkowski był promotorem na UAM 18 prac doktorskich, brał udział w 24 przewodach doktorskich jako recenzent zarówno na UAM, jak i w innych uniwersytetach¹. Szczególną troską otaczał jednakże rozprawy habilita-

¹ Przykładowo warto wymienić niektóre z opublikowanych prac: Z. Barański,

cyjne — jako te prace, które wnoszą twórczy wkład do rozwoju nauki. Przeprowadził 14 przewodów habilitacyjnych, a brał udział w 10 dalszych, koncentrując uwagę na takich najnowszych problemach prawa międzynarodowego i stosunków międzynarodowych, jak: ochrona praw człowieka, ochrona ludności cywilnej w konfliktach zbrojnych, dyplomacja².

A. Klafkowski był członkiem delegacji Polski na dziesięciu sesjach Zgromadzenia Ogólnego ONZ w latach 1968 - 1977. Pracował wtedy głównie w Komitecie prawnym, jakkolwiek działał również w kilku innych organach pomocniczych Zgromadzenia Ogólnego ONZ, komitetach redakcyjnych konwencji międzynarodowych oraz w międzynarodowych grupach ekspertów. Był sprawozdawcą, a także zastępcą przewodniczącego komitetu prawnego. W 1975 r. został, jako członek delegacji polskiej, wybrany głównym sprawozdawcą konferencji kodyfikacyjnej ONZ w Wiedniu, zwołanej celem ostatecznego opracowania konwencji ONZ regulującej kwestię stosunków przedstawicielstw państw z organizacjami międzynarodowymi o charakterze uniwersalnym.

W licznych wykładach, które wygłaszał na kilkunastu uniwersytetach europejskich i kanadyjskich, przedstawiał A. Klafkowski Swój dorobek naukowy ostatnich kilkunastu lat. Tematem tych wykładów były kluczowe problemy terytorialne wylaniające się w pracach Komisji Prawa Międzynarodowego ONZ, niektóre problemy dotyczące nieprzedawnienia zbrodni wojennych, ekstradycji oraz odszkodowań wojennych, jak również zespół zagadnień związanych z restytucją mienia kulturalnego (a w szczególności archiwaliów) zagrabionego w toku wojen. W 1976 r. wygłosił cykl wykładów w Akademii Prawa Międzynarodowego w Hadze na temat dotąd nieopracowany w teorii tej dziedziny nauki, a obejmujący

Niemiecki tranzyt kolejowy przez Polskę w latach 1919 - 1939; J. Langer, Polsko-czechosłowacka granica państwa oraz stosunki na tym pograniczu; R. Rybicki, Pozycja Berlina w aktach prawa międzynarodowego; J. Szydłak, Układ Polska-RFN z 7 XII 1970 r. o podstawach normalizacji ich wzajemnych stosunków a umowa poczdamska; J. Tyranowski, Traktaty sojusznicze Polski Ludowej; J. Sandorski, RWPG — forma integracji gospodarczej państw socjalistycznych; J. Piętkos, Wpływ wojny na obowiązywanie umów międzynarodowych, ze szczególnym uwzględnieniem traktatów po II wojnie światowej.

Patrz: wykaz przewodów doktorskich przeprowadzonych z udziałem A. Klafkowskiego, opublikowanych w Księdze Pamiątkowej zatytułowanej *Polska i świat. Studia nad prawem międzynarodowym i współczesnymi stosunkami międzynarodowymi* pod red. H. Olszewskiego. Poznań 1978, s. 66.

² Na zasadzie egzemplifikacji wymieniam niektóre z opublikowanych prac: E. Podbierowa, Pozycja kobiet w dokumentach prawa międzynarodowego; A. Michalska, Podstawowe prawa człowieka w prawie wewnętrznym i międzynarodowym, S. Dąbrowa, Ludność cywilna w konfliktach zbrojnych; M. Paszkowski, Dyplomacja wielostronna na forum organizacji międzynarodowych.

sposoby klasyczne i tzw. nieklasyczne zakończenia i stanu wojny w prawie międzynarodowym.

Trzeba jednak podkreślić, że uczestnicząc w najwyższych regionach międzynarodowej praktyki, znajdował i znajduje czas, by spotykać się ze studentami nie tylko naszej Uczelni, że nie odrzuca zaproszeń stowarzyszeń zawodowych i społecznych na dyskusje o aktualnych problemach międzynarodowych i roli naszego państwa w świecie. Talent przekazywania posiadanej wiedzy sprawia, że wszystkie te spotkania cieszą się wielkim uznaniem słuchaczy.

Prof. A. Klafkowski jest nie tylko badaczem, twórcą nauki, ale również znakomitym dydaktykiem, którego wykładów słuchały wszystkie roczniki naszego wydziału, poczynając od 1946 r., a więc około 6 tysięcy osób. Profesor, uważając za swój obowiązek ułatwienie studentom zdobywania wiedzy z zakresu prawa międzynarodowego, opracował podręcznik, którego pierwsze wydanie ukazało się w 1964 r., a w chwili obecnej mamy już jego czwartą edycję. Można postawić pytanie, dlaczego podręcznik ten ukazał się właściwie tak późno? Jediną odpowiedzią może być poczucie odpowiedzialności Autora za jakość i poziom opracowania. Prof. A. Klafkowski reprezentuje bowiem pogląd, że autorem podręcznika może być tylko ten, kto posiada już znaczną, nagromadzoną drogą własnych badań wiedzę.

Działal więc Jubilat na wszystkich płaszczyznach, jakie dostępne są pracownikom naukowym, działał z pełnym zaangażowaniem w sprawy Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej. Przynosiło Mu to uznanie władz i osobistą satysfakcję, a Wydział Prawa i nasz Uniwersytet, m. in. przez Jego Osobę, stawiany był za wzór społecznej postawy. Zawsze dobre imię Wydziału i Uczelni przyświecało Jego poczynaniom, godnie też wpisał się w jego karty, stanowiąc przykład i wzór uczonego w służbie narodu i państwa.

